ՀՏԴ 82.09

Գրականություն

Նարինե ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
Արցախի պետական համալսարանի գրականության և ժուռնալիստիկայի ամբիոնի դոցենտ, բ. գ. թ.
E-mail: nare-luys @mail.ru

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՈՂԲԵՐԳԱՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՀԵՏԱԳԾԵՐԸ ԽԱՉԻԿ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆԻ ՊՈԵԶԻԱՅՈՒՄ

Հոդվածում ուսումնասիրվել է ժամանակակից բանաստեղծ Խաչիկ Մանուկյանի պոեզիան՝ երկու հիմնական ուղղություններով՝ ժամանակակից հայ մարդու ազգային ողբերգությունը Խաչիկ Մանուկյանի պոեզիայում և դարի պոետը կամ դարակազմիկ պոեզիան: Խաչիկ Մանուկյանի պոեզիան ժամանակակից հայ անհատի ազգային ողբերգության համապարփակ խտացումն է: Հայրենիքի ու ժամանակի, պատերազմի ու քաղաքականության պատկերները նրա պոեզիայում միախառնվում, դառնում են մեկ դիմապատկեր, ուր ցայտուն կերպով արտացոլվում են իրար հաջորդող դարակազմիկ ապրումներ, որոնց շրջապտույտների առանցքում մշտապես ինքն է՝ բանաստեղծը՝ որպես այդ ամենի գլխավոր վկա: Մանուկյանը վավերական պահի բացառիկ ճշգրտությամբ է վերակերտում գեղարվեստական պատկերը: Նրա կերտած բանաստեղծական պատկերները նկարագրական արվեստով, անմիջական շնչով, հոգեբանական խորքերով ասես կենդանի շարժանկար են՝ պահի մեջ տեսագրված, որքան իրական, նույնքան էլ ոգեղեն: Բանաստեղծական պատկերներին առանձին գրավչություն են հաղորդում ոչ միայն պատկերակերտման շուքը, խոսքի տեմպը, այլև

բաղաձայնույթներով տարահնչող ներքին երաժշտականությունը:

Խաչիկ Մանուկյանի պոեզիայում կենտրոնական երևույթներ են դառնում պատմաքաղաքական ու պատմահոգեբանական մթնոլորտ ձևավորող մի քանի իրողություններ՝ հայրենիքի կործանման տագնապը, դավն ու դավաճանությունը, ազգային սերուցքի զոհաբերման ողբերգությունը: Մանուկյանի պոեզիայում գերիշխում են հոգեբանական մակընթացությունները, ինքնակեղեք ցավի ու ողջակիզող ցասումի հոգեվիճակները: Մտքի շիկացումը, խոսքի հրեղեն տարերքը, պատկերների հիպերբոլիկ ընդգրկումներն ու ոգեղեն հզոր շունչը Մանուկյանի պոետական դիմագծի ամենաբնորոշ հատկանիշներն են, նրա պատմաքաղաքական ու պատմահոգեբանական պոեզիայի գեղարվեստական առանձնահատկությունները:

Բանալի բառեր՝ *գոյամարտի պոեզիա, արտակարգ ուժ, հրեղեն ոգի, ցավ ու ցասում, զգացմունքային շիկացում, պատկերակերտման շուք:*

Н. Оганесян

ТРАГИЧЕСКИЕ И ГЕРОИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ВОЙНЫ В ПОЭЗИИ ХАЧИКА МАНУКЯНА

В статье рассматривается поэзия современного поэта Хачика Манукяна в двух основных направлениях: национальная трагедия современного армянского человека в поэзии Хачика Манукяна и поэт века или эпохальная поэзия. Поэзия Хачика Манукяна–это комплексное сгущение национальной трагедии современного армянского человека. В его творчестве образы родины и времени, войны и политики смешиваются и становятся единым портретом, ярко отражающим сменяющие друг друга эпохальные чувства, в круговороте которых неизменно он сам, поэт, как главный свидетель всего происходящего. Манукян воспроизводит художественный образ с исключительной точностью момента. Поэтические образы, созданные им с помощью изобразительного искусства, своей сутью и психологической глубиной подобны живому кинофильму, снятому в одно

мгновение, столь же реальному, сколь и духовному. Особую привлекательность поэтическим образам придает не только красота образности, темп речи, но и внутренняя мелодичность, создающаяся согласными.

Центральное местов поэзии Хачика Манукяна занимают несколько явлений, формирующих историко-политическую и историко-психологическую атмосферу: тревогапотери Родины, измена и предательство, трагедия принесения в жертву лучших сынов нации. В поэзии Манукяна преобладают душевные перебивы от боли самобичевания и пылающего гнева. Накал эмоций, огненная стихия речи, включение в поэтический сюжет гиперболических образов и могучее веяние духа — наиболее характерные поэтические черты Манукяна, художественные особенности его историко-политической и историко-психологической поэзии.

Ключевые слова: *военная поэзия, чрезвычайная сила, огненный дух, боль и гнев утраты, эмоциональный накал, красотавизуализации.*

N. Hovhannisyan

TRAGIC-HEROIC TRAJECTORIES OF WAR IN KHACHIK MANUKYAN'S POETRY

The article discusses the poetry of the modern poet Khachik Manukyan in two main directions: the national tragedy of the modern Armenian individual, and the poet of the century or epochal poetry. Khachik Manukyan's poetry is an exhaustive condensation of the national tragedy of the modern Armenian individual. The portrayal of homeland and time, war and politics are mixed in his poetry, they become a single image, where consecutive epoch-making feelings are vividly reflected. in the center of whose cycles is always himself, the poet, as the main witness of it all. Manukyan recreates the artistic image of the authentic momentwith exceptional accuracy. His poetic images, with their descriptive art, direct spirit and psychological depths are like a living motion picture, recorded in the moment, as real as it is spiritual. The beauty of imagery, the pace of speech, as well as the inner musicality of the consonants give the poetic images a special charm.

In Khachik Manukyan' s poetry the central phenomena become several situations that shape the historical-political and historical-psychological atmosphere: the fear of destroying the homeland, betrayal and betrayal, the tragedy of the sacrifice of the national elite. Manukyan's poetry is dominated by psychological currents such as mental states of self-inflicted pain

and burning rage.The incandescence of mind, the fiery element of speech, the hyperbolic inclusion of images and the powerful breath of spirit are the most characteristic features of Manukyan's poetic face, the artistic features of his historical-political and historical-psychological poetry.

Key words: *Poetry of the struggle, extraordinary power, fiery spirit, pain and grief of loss, emotional burnout, the luxury of creating images.*

Ներածություն

Խաչիկ Մանուկյանը ժամանակակից հայ պոեզիայի առաջատար դեմքն է, ով իր ստեղծագործությամբ կամրջում է 20-րդ դարը 21-րդ դարին՝ դառնալով արդի պոետական մտածողության մայրուղի, որտեղ հատվում են *Չարենց-Սևակ-Շիրազ* գրական ճանապարհները, դառնում գեղարվեստական միանգամայն նոր որակ ու նոր մտածողություն: Մանուկյանի պոեզիան ժամանակակից հայ ինքնության պոետական վկայագիրն է համաշխարհային գրական հարթակում, Հայաստանի պատմահոգեբանական ինքնապատկերը աշխարհաքաղաքական շարժընթացների արձանագրումների համապատկերում:

Խաչիկ Մանուկյանը գալիս է մեր ազգային արմատներից և համաշխարհային որոնումների՝ մեր օրերի խելահեղ մրցավազքում աշխարհաքաղաքացիության միտումներ դրսևորող պոեզիայի տեղ՝ բերում ինքնություն ունեցող պոեզիա, համանման-համընդհանրական մտածողության ու ոճի փոխարեն՝ անհատական մտածողություն ու ոճ: Ժամանակակից պոեզիայի որոնումների վայրիվերումների մեջ Մանուկյանի պոեզիան բարձրանում է որպես ընթացք նշանավորող առաջնորդ պոեզիա՝ իր առանձնահատուկ դիմագծով, պատմամշակութային արժեքով ու կշռով:

Հայ հավաքական Բանի պոետական բացառիկ ժայթքումներով Խաչիկ Մանուկյանը նշանավորվում է որպես գրական երևույթ, դառնում մեր ազգային հոգևոր հարստություններից մեկը՝ թե՛ իր գրական հունձքով, թե՛ Վաչագան սերունդով: Նա գալիս է ապացուցելու հայ հանճարի հունդի անսպառ շարունակականությունը, հայ հոգևոր միջնաբերդի ճանապարհի կենսունակությունը, Ոգու և Գոյի մեկտեղության լինելությունը:

1.Ժամանակակից հայ մարդու ազգային ողբերգությունը Խաչիկ Մանուկյանի պոեզիայում

Այո՛, Խաչիկ Մանուկյանի պոեզիան անհատական-ազգային դեմք ու դիմագիծ ունեցող պոեզիա է, Ուժի և Ոգու համակշիռ պոեզիա: Այն գոյամարտի ու հերոսացումի, ցավի ու ցասումի, վճռականության ու կամքի բանաստեղծական բարձրագույն ինքնարտահայտում է, հայ ազգային

պոեզիայի արիականությունն ու առնականությունը հաստատագրող ու վերահռչակող պոեզիա:

Մանուկյանի պոետական խոսքի զորությունը սերում է հայրենի հողից և թափ առնում ճակատագրի հարվածներից, խոսքի ոգեղեն և հողեղեն տարերքները ներդաշնակված են իրար, որպես անտրոհելի ու անբաժանելի միագոյություն:

Պարտվողական-զինաթափության հոգեվիճակների տեղ՝ Խաչիկ Մանուկյանի պոեզիան բերում է դիմադրողականության և արժանապատվության հոգեբանություն, անգլուխ-անողեկության փոխարեն՝ խոհեմ սթափություն, չնչին մորթապաշտության դեմ՝ մեծահոգի ինքնայրում.

Իմ հայրենիքը կոտած եզ չէ,
Որ ճիպտեն, բեռնած սայլը քաշի,
Հիպնոսացրել ու թոզ են փչել,
Որ իրեն կարծի պրծած հաշիվ:
Որ մոլորակի աջ պռնկից
Հրեշտակաբար թևի գնա,
Որ տաք հուշերով չհիշեն ինձ,
Որ պապերիցս բան չմնա:
Որ ավերակեն, սարքեն մոխիր
Աստծո արարմունքն այս կատարյալ,
Եվ անասնացած մի մեծ նախիր
Արածի ծաղկած դաշտի վրա….[1]

Աշխարհաքաղաքական ու ներքաղաքական դավադիր գործընթացներին դեմ - հանդիման ծառացող անհատական-հավաքական ցասումի ու դառնության հոգեբանական այս պահին հաջորդում է բանաստեղծի երդումի խոսքը՝ որպես անդրժելի ուխտ՝ տրված գոյության մաքառումների ճանապարհին ուժասպառվող հայրենի երկրին.

Քեզ չեմ շրջանցի, քեզ ապրելու եմ,
Իմ հրաշք երկիր, իմ խինդ ու ցավ,
Քեզանից հեռու ինձ ատելու եմ
Բոլոր պահերի մեջ ուրացյալ….

Սա փորձությունների մատնված հայրենի երկրին ուղղված սիրո ու կարեկցանքի ներքին խոսք է, ուր համատեղվում են խինդն ու ցավը, հավատարմության գիտակցական մի աստիճան, երբ լքումը դառնալու է ուրացում, իսկ հեռացումը՝ հոգևոր-ֆիզիկական մահ, քանի որ հայրենիքն ու բանաստեղծը նաև մեկ միասնական գոյություն են, հոգևոր-օրգանական երկվորյակներ.

---

[1] Բոլոր բանաստեղծական մեջբերումների սկզբնաղբյուրները տե՛ս գրականության ցանկում նշված էլեկտրոնային կայքէջերում:

Քեզանից հեռու ես մեռնելու եմ՝
Ինքս իմ էության մեջ բացակա…

Հայրենիքի ու ժամանակի, պատերազմի ու քաղաքականության պատկերները Խաչիկ Մանուկյանի պոեզիայում միախառնվում, դառնում են մեկ դիմապատկեր, ուր ցայտուն կերպով արտացոլվում են իրար հաջորդող դարակազմիկ ապրումներ, որոնց շրջապտույտների առանցքում մշտապես ինքն է՝ բանաստեղծը՝ որպես այդ ամենի գլխավոր վկա.

Մերը վերջացավ, ատելություն է,
Խորշանքի թույնն է բյուր սրտերում,
Թանձրանում է մահվան սև գույնը,
Եվ քառսն է այս ափին տիրում:
Անդունդներն ի վար հոգու անկում է,
Շուրջս ցփնում են ողբ ու հառաչ,
Եվ կործանում են աստծո այս տունը,
Ցնդող մարդկության աչքի առաջ…

Աշխարհաքաղաքական վայրագ ընթացքի, ներքաղաքական ուրացումների ու դավադրությունների հոգեբանական պատկերները, աներևույթ կամ երևութացող գլխավոր մեղավորների կերպարանքները Մանուկյանի պոեզիայում փոխկապակցվում ու փոխլրացնում են իրար՝ ամբողջացնելով դարի ու հայրենիքի ողբերգությունը: Հետզհետե ուժգնացող ապրումներին համաչափ՝ սաստկանում են բանաստեղծական ռիթմն ու պատկերավորման ներքին եղանակները, նշմարվում են նաև ահագնացման միտում ունեցող մ-երի և կ-երի բաղաձայնույթները՝ որպես մահվան ու արյան ուրվապատկերներ.

Դժոխքի կաթսան ջրով եռում է,
Շուրջը պարում է չարքի արքան…
Ինքնահրկիզված սերը մեռնում է,
Թվում է՝ արդեն վերջին անգամ,
Եվ իմաստազուրկ արարում է
Դառնում հրաշքը տերունական:
Ցավագարների գալարում է
Կորուստների մեջ անմխիթար,
Կաթկթում է մեր թանկ արյունը
Կյանքի աչքերին մահով մթար…

Այսպես իմաստազրկվում է աստվածային արարչագործումը, և կյանքի հրաշքը «անմխիթար կորուստներից» դառնում է «ցավագար գալարում» ու արնաքամ հոգեվարք:

Խաչիկ Մանուկյանի պոեզիան ժամանակակից հայ անհատի ազգային ողբերգության համապարփակ խտացումն է, որ մերթ պոռթկում է որպես ոգեղեն անզիջում դիմադրություն, մերթ հնչում իբրև զորության խոսք՝

խավարի տիրակալության դեմ՝ հանուն լույսի, մերթ ինքնարտահայտվում գոյամարտում ունեցած անձնական-ազգային կուրուստների անկշռելի ցավով.

Անհեթեթ, փնթի ժամանակներ են,
Հոգին արյունող նյութի ճանկերում,
Խավարը լույսին չի կարող ներել,
Անթափանց մութն է խավարին գերում:
Կարող ես չքվել, թե չես համբերում
Չարի դեմ ձգվող բարիկադներին,
Նայիր՝ ինչպես են արևներ բերում
Հրեշտակների լուսե թևերին….

Մանուկյանի բանաստեղծությունների մեջ գրեթե մշտապես առկա է արժանապատվորեն զսպված կորուստի տեսանելի կամ զգալի ցավը, որ մերթընդմերթ արտաժայթքում ու անմիջապես ներմղվում է՝ փոխակերպվելով հոգեբանական հարակից ապրումների: Այդպե՛ս, որ կորուստի վիշտը հանկարծ ինքնության ամրոցի թուլություն չդառնա, որ ինքնազատագրում տեղի չունենա, ու ցավի կշիռը չթեթևանա: Իսկ արդյունքը ինքնազսպումից ու ինքնախտացումից ի հայտ եկած այս պայթունավտանգ գոյավիճակն է.

Թե մնամ, այս գունդը կպայթի,
Տեղ չկա իմ հոգս ու ցավերին,
Բայց դեռ չեմ պատրաստվում դառնալ դի,
Պտտվիր, կարուսել, պտտվիր…

Կարուսելի տերյանական պատկերը ի մի է բերում անցյալը, ներկան ու ապագան՝ *անհատ-ժողովուրդ-ճանապարհ* ներքին խոհաքննությամբ: Անհատական ճակատագիրն ընկալվում է որպես ժողովրդի պատմության մշտանորոգ մի մաս.

Բախտիս հանգույցը հեռվում էին կապել,
Ձեռքերս չեն հասնում, որ քանդեմ,
Սրտամաշ վշտեր ու հոգսերի բեռ շալակիս՝
Հոգնել եմ ես արդեն:
Ի՜նչ հեշտ էր սկիզբը,
Հաղթեցի ես քեզ, Բե՛լ,
Արևոտ մի երկիր շահեցի….

Մանուկյանի բանաստեղծական պատկերներում գերիշխում են հոգեբանական մակընթացությունները, ինքնակեղեք ցավի ու ողջակիզող ցասումի հոգեվիճակները: Թվում է՝ դրանք ներքին բնածին տարերային ժայթքումներ են պոեզիայի աշխարհում: Մտքի շիկացումը, խոսքի հրեղեն տարերքը, պատկերների հիպերբոլիկ ընդգրկումներն ու ոգեղեն հզոր շունչը Մանուկյանի պոետական դիմագծի ամենաբնորոշ հատկանիշներն են, նրա

պատմաքաղաքական ու պատմահոգեբանական պոեզիայի գեղարվեստական առանձնահատկությունները:

2.Դարի պոետը կամ դարակազմիկ պոեզիան

Խաչիկ Մանուկյանի պոեզիայում կենտրոնական երևույթներ են դառնում պատմաքաղաքական ու պատմահոգեբանական մթնոլորտ ձևավորող մի քանի իրողություններ՝ հայրենիքի կործանման տագնապը, դավն ու դավաճանությունը, ազգային սերուցքի զոհաբերման ողբերգությունը:

Կործանվող երկրի ողբերգությունը՝ ցավի ու ցասումի բռնկումներով, անմնացորդ փոխանցվում է նրա բանաստեղծ որդուն: Գրիչը դառնում է զենք, խոսքը՝ հրեղեն պայքարի ու վրիժառության անզիջում տարերք: Բանաստեղծը կանգնած է պատմական օրվա կենտրոնում՝ պայքարի միջից հայացքը հառած դեպի ապագա: Խոսքի ոգեղեն պայքարի երկու բևեռներ են դառնում ներքին խոր դրամատիզմն ու արտակարգ ուժը, իսկ ավարտը՝ դիմագրավելու տոկունությունն ու հաղթանակի սպասումը.

Ինձ ռազմանվագ երգ է հարկավոր
Ու հողմաշառաչ հայոց այրուձի:
Պատի՛ժ է՝ կորած երկիր ունենալ,
Ոճի՛ր է՝ լինել հեգ հուղարկավոր....

Հոգեբանական ապրումների տեղապտույտը դառնում է մշտնջենական շրջապտույտ, հույզերի մրրկահույզ ընթացքին ժամանակ առ ժամանակ հաջորդում են նաև կարճատև տեղատվություններ, երբ առաջին գիծ է մղվում ոչ թե զգացմունքային շիկացումը, այլ հետադարձ հայացքով իմաստնացած խոհը.

Լույսով ողողված տոն էի կարծել՝
Միրո՛, կարոտի՛, ընծայումների....
Տե՛ր, նայի՛ր՝ ինչ է Երկիրդ դարձել,
Դու իմ փոխարեն այստեղ կապրեի՞ր...

Հաջորդում է ցավի գերագույն բևեռացումին հաջորդող ողջակիզման կամքը՝ որպես միակ ինքնափրկություն: Դա այն պահն է, երբ ամենաթանկ կորուստները կյանքի տոնը վերածում են իրական դժոխքի, «ուր ո՛չ մահ կա, ո՛չ կյանքի շող».

Կյանքը վերջացավ,
Իսկ մահը չկա,
Չգիտեմ՝ հիմա ինչ եմ անելու-
Թևերս բացեմ
Ու դառնամ խաչքար-
Երկնքի վրա....

Հոգեբանական մակընթացությունները միանգամայն ներդաշնակվում են պատկերային բռնկումներին, որոնց առանցքում հայտնվում են գերակա դիրք ունեցող և տրամադրություն որոշակիացնող առանձին բառեր.

Ես վաղուց խնդասիրտ չեմ երգել
Իմ սրտի շրխկան բառերով,
Հետևում՝ ցավեր են ու վերքեր,
Առջևում՝ հայացքներ են խռով….

Մահվան ու անկումի մթնոլորտում բանաստեղծի գերագույն կամքը ազգային դավաճանների հեռացումն է: Ուրեմն՝ ազգային դավաճանությունից է սկսվում կործանման աղետը, և փրկության դուռը դավաճանության մահն է: Բանաստեղծի կամքը հնչում է որպես ժամանակակից աղոթք, որպես նորօրյա շարական.

Դիվապետին տար քամիների հետ,
Ազգուրացների ընթացքը բեկիր….
Ամոքում բեր մեր արնածոր վերքին,
Մահաբերներին հեռացրու հավետ:
Մնա՛, մի՛ ցնդիր, դրախտի երկիր….

Ազգային ողբերգության գլխավոր դերակատարները Խաչիկ Մանուկյանի պոեզիայում «ստախոս արքան» ու ծաղրածուների պալատն են՝ «անտուն, անհայրենիք, անսեր»: Բանաստեղծը՝ որպես բոլոր ժամանակների արքա, խոսքի ճակատամարտ է մղում երկրի գահակալ արքայի ու նրա մանկլավիկների դեմ, որոնք կործանման են տանում ազգային գոյաբանության ընթացքը՝ մինչև վերջ մերկացնելով նրանց չնչին և ուրացյալ կերպարները.

Մահը մտել է երկիր՝
Ազգադավ գոյերի ձեռքով,
Դրմփ-դրմբ-հու կանչերով, կրքով՝
Մահը մտել է երկիր….

Բանաստեղծությունը, պատկերային արվեստով բոլորովին տարբեր լինելով Ե. Չարենցի «Մայրամուտի երգ»-ից, միաժամանակ բերում է նույն տրամադրությունը, մահվան համատարած ոգին, մահվան արշավանքն ու իշխանությունը: Ահավասիկ Չարենցի բանաստեղծությունը՝ տրամադրության հարազատությունը և պատկերային արվեստի տարբերությունը կողք կողքի դնելու համար.

Մառ մորմոքում է մայրամուտը,
Մահվան մոխիր է մովից մաղում,-
Մեռնում է մութը մթնշաղում,-
Մառ մորմոքում է մայրամուտը:-
Մտորումներս մահ են, մութ են,
Մարխե մտքեր են միայն մխում,-

Եվ մորմոքում է մայրամուտը,
Մահվան մրուր է մովից մաղում...

Նույնն է նաև Խաչիկ Մանուկյանի և Եղիշե Չարենցի՝ երկրի ղեկավարի դեմ մղած պայքարի ոգին, տարբեր են, սակայն, արքաների կերպարները: Այնտեղ օտար գահակալն է, այստեղ՝ հայրենի, այնտեղ բռնակալ առաջնորդն է, այստեղ՝ ստախոս ու ազգուրաց արքան: Բանաստեղծությունից բանաստեղծություն արքայի կերպարը մանրամասնվում է նոր հատկանիշներով՝ իր հետ բացելով ազգային ողբերգության ենթաշերտերը: Խեղկատակ արքա, որ անընդհատ մոլորեցնում-հիպնոսացնում է ժողովրդին, ու ծափ զարկող պալատականներ, որոնց ընդհանուր բնորոշիչը «էժան պոռնիկի պես» ծախվելն է, որոնք հայրենիքն ու ազգը մատաղում են իրենց օտարաշահ վարքին՝ հայրենական վիշտը վերածելով խմբակային տոնի: Համաբնույթ բանաստեղծական պատկերներ շատ կան Մանուկյանի պոեզիայում, որոնք ներքին կապով ամբողջացնում են ողբերգության համապարփակ պատկերը: Ահա բնորոշ մի բանաստեղծություն՝ «Խարանը»՝ գրված ատելության և անհանդուրժողականության թանձր մուժով: Որպես նորօրյա Աստծո քարտուղար՝ բանաստեղծը խարանում է իշխանավորների գործած մեղքերը, որոնք չունեն թողություն տալու և զղջմամբ ու ապաշխարությամբ ներում հայցելու վերջին հնարավորություն.

Ծարավ վամպիրի պես ժանիքներդ խրած
Չքնաղ պարանոցին ծաղկուն հայրենիքիս,
Ժողովրդի կյանքը կայքին գրավ դրած,
Փայլուն փաթաթաններ՝ ցավոտ վերքիս,
Իմ արցունքն ու վիշտն եք պարզում ինձ տոն որպես-
Ես՝ հայ բանաստեղծս, չե՛մ ներում ձեզ:
Անասնական բոլոր բնազդներին գերի,
Պալատական կապով տրված լափի՛ն,
Քոչվորի պես անտու՛ն, անսե՛ր, անհայրենի՛ք,
Դրախտավայրն Հայոց սարքած արնոտ բագի՛ն,
Ողջ ազգին եք տանում՝ մատաղացո՛ւ որպես-
Ես՝ հայ բանաստեղծս, չե՛մ ներում ձեզ....

Մարդկային գերագույն մեղքը Մանուկյանի պոեզիայում ազգային դավաճանությունն է, գերագույն հանցագործը՝ նորին մեծություն ձեռնադրված հայրենիքի դավաճանը և նրան սպասարկող արբանյակները: Բանաստեղծի խոսքը հրահանգվում է որպես ահեղ դատավճիռ՝ հիմնավորված ազգային ողբերգություններով ու անվերադարձ կորուստներով.

Փուչ կրքերին տրված ձեր թուլամորթ վարքի՛ն,
Ձեր ոսկեթույն կայքի՛ն, սին փառքի՛ն ձեր,
Պալատներին՝ գամված անարգանքի պատին,

Եվ անհագուրդ ոգուն ձեր խառնացեղ՝
Սև խարանն եմ գամում՝ դավաճանի՛ն որպես….

Իսկ դավաճանների՝ ներում չունեցող դատավճիռն ու արդար հատուցումը միայն ու միայն սա պետք է լինի՝ «Տրիոլետ-փամփուշտներ՝ դավաճանների ճակատին».

Այս փամփուշտները, որ մնացին,
Ես ո՞ւմ ճակատին պիտի գամեմ,
Ո՞ւմ պիտի հետս դժոխք տանեմ
Այս փամփուշտներով, որ մնացին:
Կյանքի այս դաժան հավելվածին,
Իմ բաժին սևը ո՞նց պատանեմ,
Այս փամփուշտները որ մնացին,
Տղա՛ս, ո՞ւմ գանգին պիտի գամեմ….

Կորցրած հայրենիքն ու դավին զոհ դարձած հազարավոր նվիրյալների շիրիմներն աչքի առաջ՝ բանաստեղծը դառնությամբ արձանագրում է. *«Այս լրտեսները պոռնկածին // Իմ Հայրենիքն ու զորքը կերան….»*, որին հաջորդում է պատմական ահեղ դատավճիռը. *«Եռաբլուրում վիզդ կկտրեն, // Որպես քաջերին դավաճանած շան….»:* Հատուցման նման վճիռ արձակողն այն բանաստեղծն է, ում որդին զոհվել է դավաճանված գոյամարտում, ում հայրենիքը մաս առ մաս ծախվել է թշնամուն, ում ժողովուրդը անանց սգի է մատնված: Համազգային մահվան ու կործանման դավադիր ու նենգ արշավանքում, հստակ գիտակցելով՝ ով է գլխավոր մեղավորը, բանաստեղծը խոսքի մահացու կրակահերթեր է ուղղում նրա դեմ, պատռում նրա ու բոլոր ծախու իշխանավորների դիմակները.

Ճեմասրահում՝ օսլայված բառեր
Եվ փողկապավոր դեմքեր սիրասուն-
Հայրենիքներ են գնել-վաճառել
Ճարտասանները խոսքահանդեսում-
Թփուտների տակ՝ փսլինքի հեղեղ,
Լեռների վրա՝ զարմեր դյուցազուն,
Արանքում մահվան սերմեր են հեղել
Եվ դիակների հունձք են սպասում….

Այս ստեղծագործությունը «Երկիրդ ի՞նչ արժե….» կրկնատողով բանաստեղծության տրամաբանական շարունակությունն է, ազգային ողբերգության նախավերջին արարը, որ միաժամանակ երևան է բերում երեկվա ու ներկա պահի պատմաքաղաքական կապը: Հայրենիքի՝ այսօրվա ու երեկվա ճակատագրի ողբերգականությունը՝ բաղդատական ու գերադրական հատկանիշներով, տեսանելի է դառնում Մանուկյանի պոեզիայի ամբողջ ճանապարհին: Ահա մոտ անցյալում գրված «Նաիրյան էլեգիաներ»-ից հատկանշական մի քանի պատկեր, որ առարկայական են

դարձնում պատմաքաղաքական ընթացքի շարունակականությունն ու ներքին կապը.

Էլ չունեմ հայրենիք անմեռ,
Ինքնիշխան, զորավոր, կարգին,
Ողջ կյանքս պանդոկին նվեր,
Եվ հոգիս՝ արյունոտ բագին:

Ահավասիկ նաիրյան մի այլ էլեգիա. *«Տղամարդու չեղած դառը արցունքներով…. // Անթիվ կորուստներից իմ պաշարված սիրով // Ուզում եմ քեզ հիմա ամուր գրկել ու լալ…»:*

Կորստի հոգեբանական պատկերները Խաչիկ Մանուկյանի պոեզիայում, առանձնահատկություններով հանդերձ, միավորվում են ներքին կապով, ինչը հայրենիքի՝ ոչ միայն այսօրվա, այլև երեկվա ու վաղվա ողբերգությունն է.

Իմ հայրենիքն է ինձնից հեռանում,
Ես չեմ հեռանում իմ հայրենիքից,
Ոտքիս տակ հողն է դառնում անանուն,
Մարդիկ՝ անհաղորդ ու անկարեկից:
Օտարոտել ենք, էլ չենք հասկանում
Ստով բեռնված քայքայող լեզուն,
Եվ ատելությամբ իրար են նայում
Լքված մշակ ու բտված անասուն…
Հույս, հավատ ու սեր տանուլ տվեցի
Խեղկատակների տոնահանդեսում,
Էլ չեն սպասում իմ վերադարձին
Եվ հրաժեշտի խոսքեր են ասում:
Բայց ես ամուր եմ կանգնել իմ տեղում
Խորշակների դեմ անպարտ ու անբիծ,
Իմ հայրենիքն է ինձնից հեռանում,
Ես չեմ հեռանում իմ հայրենիքից…

Գերագույն մեղքին ու մեղավորներին դեմ-հանդիման՝ Մանուկյանի պոեզիայում բարձրանում են գերագույն առաքինությունն ու առաքինիները՝ սրբազնագույն ցավի ու հպարտության իդեալակիր հերոսները, որոնցից մեկն էլ բանաստեղծի որդին է, ում կերպարը՝ որպես քնարական հերոս, երբեմն բարձրանում է տողերի խորքից՝ երևան բերելով բանաստեղծի խոր ողբերգությունը.

Կրակահերթ է,
Հրո շքերթ է,
Գայլը ոռնում է,
Փախչում է չուն,
Արյունն է ծորում,

Ցա՛վում է վերքը,
Բայց նա բարձունքից
Չի՛ նահանջում:
Ետևում գյուղն է,
Իր սուրբ մատուռն է,
Ինքը սահմա՛նն է
Հայրենիքի,
Հսկում է՝ որպես
Իր մեծ տան դուռը,
Ուր ամեն ոսոխ պիտի ծնկի՛….

Պատերազմի ողբերգահերոսական պատկերի մեջ՝ կենդանի ու չմիջնորդավորված, կերպավորվում է վեհության մարմնացում Հերոսը՝ վիրավոր, արնաքամվող, բայց անսասան ու աննահանջ՝ դիրքը պահելիս մինչը վերջին շունչը.

Շունչն է ծանրանում,
Բայց դեռ կարող է
Վերջին լարումով
Հարվածը տա՛լ,
Նա պիտի
Պահի՛ հայրենի հողը,
Մինչև ետնից ջոկատը գա….

Խաչիկ Մանուկյանը վավերական պահի բացառիկ ճշգրտությամբ է վերակերտում գեղարվեստական պատկերը: Նրա կերտած բանաստեղծական պատկերները նկարագրական արվեստով, անմիջական շնչով, հոգեբանական խորքերով ասես կենդանի շարժանկար են՝ պահի մեջ տեսագրված, որքան իրական, նույնքան էլ ոգեղեն: Պատկերն այնքան առարկայական է ու տեսանելի, ասես աչքիդ առաջ է, ու զգում ես այն բոլոր նյարդերով: Ահավասիկ պատերազմական մի ուրիշ պատկեր.

Սուրու՛մ են,
Շաչու՛մ են,
Պայթու՛մ են արկերը,
Պարելով բերում են
Կրա՛կ ու մա՛հ.
Երկնքից կանչում է
Հրազարդ լապտերը,
Կարմրածոր պատկերներ
Կշաղի հիմա….

Սա ճակատամարտի գեղարվեստական անընստգյուտ մի պատկեր է, գոյամարտի հոգեբանական վերապրման կուլմինացիոն պահ: Ասես լսում ես պատերազմի շառաչը, հակառակ ճակատից սուրացող արկերի պայթյունը,

որոնք, երկնքում ծիր կապելով, տեղում են իբրև մահաբեր անձրև, ու շուրջբոլորը չարակամորեն վառվում է կարմիր գույներով ու պատկերներով.

Կանգնե՛լ են քաջերը,
Մահաբեր անձրև է,
Շրխկան մտրակը
Իջնում է վա՛ր,
Բայց քաջի՛ ոգու դեմ
Մահը պապանձվե՛լ է,
Մահվանը հաղթե՛լ է
Զինվո՛րը հայ:

Պատկերակերտման արվեստը, բանաստեղծական ռիթմը, խոսքի հրեղեն տարերքը, ամեն ինչ այնքան ճշգրտորեն փոխլրացնում են իրար, ասես անմիջականորեն տեսնում ես հրաձուփ պատկերը, ներկա ես գործողությանը, հիանում ես մարտնչող քաջերով, որոնց դեմ մահն էլ է անզոր: Պատերազմի ահեղաշունչ պատկերները, հերոսացող քաջերը, ողբերգականն ու վեհը Մանուկյանի պոեզիայում հառնում են ամբողջ հասակով, պատկերանում ողջ տարողությամբ: Բանաստեղծական պատկերներին առանձին գրավչություն են հաղորդում ոչ միայն պատկերակերտման շուքը, խոսքի տեմպը, այլև բաղաձայնույթներով տարահնչող ներքին երաժշտականությունը: Մեկ՝ պ-երի բաղաձայնույթը՝ որպես պայթյունի ձայնապատկեր, մեկ՝ կ-երի բաղաձայնույթը՝ որպես կարմիրի կամ կրակի գունապատկեր, մեկ՝ մ-երի բաղաձայնույթը՝ որպես մահվան տեսլապատկեր, ուժգնացնում են բանաստեղծության թողած ազդեցությունը, ստեղծում զինվորական խրոխտ համանվագի տպավորություն:

Պատերազմի հոգեբանական հետագծերը տարբեր են Մանուկյանի պոեզիայում. կողք կողքի են հերոսականն ու ողբերգականը, վիշտն ու հպարտությունը, հիացմունքն ու ցավը: Տարբեր է նաև գեղարվեստական ոճը: Պատկերը և ոգին, տրամադրությունն ու եղանակը, հոգեվիճակն ու ինքնարտահայտման ձևը միշտ ներդաշնակ են իրար.

Խոցված թռիչքներ, հայացքներ հատու,
Պատանեկության բյուր թվականներ,
Կյանքը թողեցին հաղթական մարտում,
Որպես Հիսուսի անմահ վկաներ....
Աշխուժացել է մահն այս կողմերում,
Բայց շուտով լույսը պիտի վարարի,
Լքված դիերը չեն թաղվում հողում
Անսուրբ մարդակեր վայրի ցեղերի....

Բանաստեղծը կանգնած է ահեղ պայքարի կենտրոնում, որովհետև հայրենիքի գոյամարտից հեռու մնալը համահավասար է ինքնաոչնչացման,

նաև որովհետև այդ գոյամարտին նա տվել է իր կյանքից առավելագույնը, ու հիմա այլևս հետ պահող չկա.

Հիմա, երբ որդիդ սահմանին է,
Հիմա, երբ ռումբեր են պայթում,
Երբ ամեն զինվորի վերքից
Նաև քո արյունն է կաթում-
Չե՛ս կարող երազին կուլ գնալ,
Չե՛ս կարող չմնալ արթուն-
Նրա հետ կռվե՛լ աննահանջ,
Նրա հետ հաղթե՛լ մարտում:

Մանուկյանի գոյամաքառումի պոեզիայում գլուխգործոցային բանաստեղծություններ շատ կան, բայց առանձնանում է նաև մեկը՝ որպես իր տեսակի մեջ երգ երգոց: «Գոյամարտ» բանաստեղծությունն է դա, երեկվա, այսօրվա ու վաղվա բոլոր գոյամարտերի մշտնջենական երգ երգոցը.

Բարձունքը մերն է, տողերքը՝ չկան,
Տողերքն ավելի բարձրում մնացին,
Դիպան աստղերին, աստղերը հանգան,
Ու մրմուռ քսվեց մեր ցամաք հացին:
Շահեցի՞ր, երկիր, թե՞ կորցրեցիր-
Բարձունքը մերն է, տողերքը… չկան:

Հոգեբանական ինքնաքննության մտասևեռումին՝ *«Ձեր կյանքի հաշվին ո՞նց եմ ապրելու….»*, հաջորդում են հայրենիքին ուղղված այսպիսի խոհեր. *«Հողդ չեմ տեսել, ցավդ չեմ կիսել, // Չեմ դարձել զոհ քո հաղթության համար….»:* Սա այն է, ինչ կոչվում է հայրենիքի ու նրա բանաստեղծ որդու միագոյություն կամ ես-ի և դու-ի համամիություն. *«Ու որ իմն ես դու, ու որ քոնն եմ ես….»:* Սա այն է, ինչ կոչվում է պոեզիայի մարգարեություն. *«Ու իմ արյունը՝ քեզ սպեղանի….»*: Պտտվում է կյանքի կարուսելը. «Որովհետև Աստված այնպես սիրեց աշխարհը, որ իր միածին Որդուն տվեց….»[1]: Այո՛, ոչ միայն իր արյունը՝ իբրև սպեղանի, այլև՝ իր արյան արյունը, ոչ միայն իր կյանքը, այլև՝ իր կյանքի կյանքը.

Քեզ հիմա նայում եմ՝
Իմ Որդին ես,
Արցա՛խ,
Հաղթական իր պատկերն է
Դեմքիդ….

Խաչիկ Մանուկյանի պոեզիան մեր ազգային վերջին կորուստների ու ողբերգությունների հոգևոր պատմությունն է, ազգային կործանված երազանքների ու խորտակված հույսերի բանաստեղծական մատյանը, որը,

[1] Նոր կտակարան, Հովհաննես 3:16:

սակայն, երբեք ողբագիրք չի դառնում: Այն պայքարի ու հարության, հաղթանակի ու գոյատևության բանարվեստ է՝ ստեղծված հզոր տաղանդով և հրեղեն ոգով.

Մորմոք չէ այլևս, ոչ էլ՝ ցավ,
Իմ երկիր, ծխացող վերքը քո.
Արցունքիս ղողանջը խլացավ,
Շիկացավ արևիդ կրակով:
Դու հիմա պայծառ ես առավել
Եվ հոգով զորավոր ավելի,
Քեզ լույսի կավից են արարել
Ու փռել աշխարհի խավարին:
Ու թեև բյուր հազար վերքեր են
Տրոփում հոգուդ մեջ արնաքամ,
Բայց էլի հնչո՛ւմ են երգերդ,
Շաչում են սրերդ հաղթական….

«Ինձ չմոտենաք, ես ներսից թաց եմ….» տրամադրություններով մորմոքվող բանաստեղծը բերում է արևի կրակով շիկացած ոգի, «արնոտ բագին» Հայաստանը դառնում է լույսի կավից արարված մի նոր պայծառակերպություն՝ փռված խավար աշխարհի վրա, իշխող են դառնում հնչեղ երգերն ու շաչող հաղթական սրերը: Տրամադրությունների այս անցումը ազդարարում է ոգու հարություն ու գոյության նոր սկիզբ:

Գրականություն

1. «Գրական թերթ», 17. 10. 2020:
2. «Գրանիշ», 24. 01. 2014:
3. Facebook. com.
4. Youtoobe. com.
5. Hayeli. am.

Նյութը ներկայացվել է 13.04.2023,
գրախոսման է ուղարկվել 26.04.2023,
տպագրության ընդունվել 22.06.2023:
Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ԱրՊՀ գրականության և ժուռնալիստիկայի ամբիոնը: